

Később, 1917 decemberében a harangozás módjára vonatkozóan azt indítványozta az egyháztanács, hogy „*miután az egyháznak csak egy harangja van* (ugyanis a másik kettőt a háború alatt hadi célokra elvitték – megj. B.E.), *s az ünnepi istentiszteleteket megelőző hármás harangozás egyformasága miatt sok tájékozatlanság történik, mondja ki a gyűlés, hogy ezután ilyen alkalmakkor is csak egyszeri harangozással adassék jel.*” Az indítvány megtárgyalása után a gyűlés úgy határozott, hogy „a hármás harangozás továbbra is tartassék fenn, de tájékozásul kevés megszakítással az első harangozás után egy, a második után két, és a harmadik harangozás után három kondítás történjék – mire harangozó utasítandó.”¹⁰²

Mindezekért a szolgálatokért a harangozó lakással és gazdasági épületekkel felszerelt telket kapott a falutól, akárcsak a lelkész és az énekvezér. A forrásokban nincs utalás egyéb javadalmazására nézve, azonban több, mint valószínű, javadalmazta munkáját az egyház.

A református templom története

Papolc mai templomának alaprajzilag egy 8,80 m átlagszélességű (a kereszthajóban 14 m, a keleti zárórészben 5,80 m) és a középtengelyen mérve 26 m hosszúságú főhajóból és két rövidebb mellékhajóból áll, melynek tengelyállása kelet-nyugati irányú, s melynek keleti zárórésze a főhajónál alacsonyabb kosárívvel (fél ellipszis) záródik.

A főhomlokzaton, azaz a déli oldal közepén levő bejáratnál egy kis portikusz csatlakozik a főépülethez. A nyugati bejárat a torony alatt helyezkedik el. A falakat kívülről, a főhajó keleti végén négy pillér támogatja. A világítást a déli és északi oldalon elhelyezett tíz ablakon, valamint a keleti oldalon elhelyezett két ablakon át nyeri a belső tér. A déli, északi és keleti oldal falának legfelső részén levő három kis kerek ablak a tető megvilágítását szolgálja.

A falak magassága a padlószinttől számítva megközelítően 12 méter. A keleti zárórész falmagassága 8 méter. A csúcsboltozat középtengelyben mért magassága 18 méter a padlószinttől. A portikusz falmagassága megközelítően 3 méter. A portikusznak a mellékhajókéhoz hasonló ormfala van.

A támpillérek enyhén trapéz formájúak. Méretük alapmetszetben és magasságban azonos. Tagolásuk egyszerű, dísztelen, a felső részük beugrással keskenyedő. Sima betonlappal vannak befedve.

Az ajtó- és ablaknyílások gótikus műformát mutatnak – akárcsak maga a templom. A nyugati bejárat fölé gótikus hálóboltozat borul, amely a torony első szintjének alját képezi. A déli bejáratot képező portikusz szintén gótikus hálóboltozatos. Mind a nyugati, mind a déli bejáratú ajtó csúcsíves nyilatú, amelyben tölgyfatok tartja a kétfelé nyitható önműködő ajtószárnyakat. Az ablakok is felül gótikus csúcsívvel záródnak, nyilatukban egyszerű, vakolatba fogott cserefa rációk tartják az abkaktáblákat. Az északi, déli és keleti oldalon elhelyezett kis kerek ablakok (rozetták) üvegezés nélküliek.

A templom külsejének díszítését a háromszögűre kiképzett oromfalak, a tetőzet északi és déli oldalán elhelyezett két-két kis bádogtornyocska, valamint a falakon elhelyezett tizennégy darab kovácsolt vas virágszerű dísz képezte eredetileg. Ma már a bádog-tornyocskák nem léteznek, ugyanis 1910-ben lebontották, mert beszivárgott mellettük az eső. A templom egyéb díszítése változatlan.

A tető elhegyesedő, magas, háromszögű, amelyből a déli és északi oldalon kiszögellik a mellékhajók tetőzete. A keleti záró oldal tetőzete félkúpszerűen záródik. A portikusz tetőzete is elhegyesedő háromszög. A tető héjazata apró, hegyes – Háromszéken szokásos -, úgynevezett fecskefarkú cserép. Ilyennel van fődve a portikusz is.

A templombelsőben a falak teljesen simák és dísztelenek. Az alsó részen egy méter magasságban kiugró keskeny sáv fut körbe a falak mentén. A keleti oldal kivételével, a másik három oldalon 44 m hosszúságú fából készült karzat fut végig, melyet háromszög alakú, díszes, indás kiképzésű, kovácsoltvas féltámpillérek tartanak. A nyugati szélesebb karzatrészben található az orgona, amelynek mindkét oldalánál a szószék irányába néző rövid ülőpad van elhelyezve. A mellékhajók szélesebb karzatszakaszában két-két padosor; a szószék felé eső karzatrészben pedig – mind a déli, mind az északi oldalon – egy-egy padosor van elhelyezve.

A fából készült szószék az északi falon – a templom keleti végéhez közel – van elhelyezve. A szószékfeljáró korlátjának valamint a szószék mellvédjének külső oldala, illetőleg a papi szék és a padok előoldala dí-

szített. – A padok a főhajóban két oszlopban és négy tömbben helyezkednek el, és oldalirányba néznek.

A keleti fal középpontjában, a papi szék fölött, egy 1772-ből származó, termésköből faragott síremlék van beépítve.

A fából épített, vakolt mennyezet gótikus, hálóboltozatos kiképzésű, melyet négy, a déli és északi falba beépített oszlop tart.

Az építési anyag kő, téglá és fa. A kőanyag pataki és bányai kő, a malter erős szemcsés homokkal készült mészhabarc. Jelenleg a falak állapota és minősége mindenütt jó. A kisebb repedéseket, valamint az északi oldalon beázás miatt több helyen is beomlott mennyezetet 1995-ben kijavították. 1996-ban a templom külsejét is renoválták.

A templom nyugati végénél áll a mintegy 30 m magas torony, amely 1774-1785 között épült. Egy évszázad múlva ehhez a toronyhoz építették hozzá a mai templomot.

Papolc hajdani református templomai:

Mielőtt hozzákezdénénk mai templomunk történetének taglalásához, ki kell térnünk néhány fontos, az egyházi jegyzőkönyvben a régi papolci templomokra vonatkozóan fennmaradt adataira.

Református egyházunk feltehetően 1604-ben alakult, de erről nincs bővebb dokumentációs anyag. Ezt az információt a *Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára* című, 1896-ban megjelent kiadány 249. oldalán találjuk. Feltehetően hiteles forrásból származik. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása* című munkájában arról tesz említést, hogy már 1611-ben Papolcnak református temploma volt, és haranglábja.¹⁰³ Ezt megelőzően feltételezhető, hogy katolikus temploma volt a falunak, s a reformáció elterjedésekor ezt vette birtokba a faluközösség.

Bede Sándor volt tanító a *Papolc története* című munkájában azt írja, hogy a papolci református egyházra „*vonatkozó legrégebb adatokat... a Barabás Samu úrnál talált régi levelekből és okmányokból*” szedte ki. „*Ezek szerint a legrégebb pap 1646. május 17-én Péter pap...*” Orbán Balázs megemlékezik a 18. század első felében meglévő református templomról, és egy ehhez fűződő példabeszédről, amelyet a hányaveti emberekre alkalmaztak egész Háromszékben még a 19. században is. Íme a példabeszéd: „*Ne vesd magad, mint a papolci pap, mert csúful jársz*”.

Orbán Balázs szerint ezt így értelmezték: „*volt Papolcon régen egy nagyszájú pap, ki nagy actioval, erős tagmozdulatokkal szónokolt, s kinek szójárása volt: »hogya megvetem magamat, ezt és ezt is bebizonyítom«. Szegény lévén az ecclesia, kis ideiglenes deszkatemploma volt csak, s ebben egy küpü (kivájt fatörzs) helyettesíté a szószéket. Néhány csintalan, a lelkészre haragvó fickó beásta a szószék alját, s midőn következő vasárnap papjok újból hévvel demonstrált, s magát megvetve be akart valamit bizonyítani, szószékestől kifordult hívei közé*”.¹⁰⁴ Valós, vagy hamis a legenda, az ma már bebizonyíthatatlan. Lehet, hogy csak a szokásos székelgyházi falucsúfolók kitalációja, s a valósághoz semmi köze sincs. Lehetséges azonban az is, hogy valós történet a magja Orbán Balázs állításának. A papolci egyháztörténet is bizonyítja, hogy a perochusok is emberek voltak, jó és rossz tulajdonsággal megáldva. Lehetett papjaink közül valamelyik kérkedő, bizonykodó, akit a falu is szájára vett, és bosszúságot akart okozni a nagytiszteletű úrnak. Így is történhetett.

A templom mellett akkoriban egy harangláb állott, tölgyfából ácsolva. A templomtól várfal vette körül. A templomkertben temető volt, a gazdagok temetkezési helye. Erről a gyülekezeti jegyzőkönyv 1762-ben tett említést.¹⁰⁵

Ez a régi deszkatemplom 1756-ban még fogadta a híveket, hajlékot adott Istennek, s a mai templom helyén állt. Szintén kelet-nyugati tájolású volt, egy déli és egy nyugati bejáratral.

A templombeli ülésrend szigorú belső szabály szerint alakult, de az emberi hiúság e téren okozott legtöbb galibát. Ezért időről, időre foglalkozni kellett vele a presbitériumnak, s mindannyiszor komoly büntetéseket helyeztek kilátásba az ülésrend ellen vétőkkel szemben, mert az is előfordult, hogy ilyen semmiség kapcsán a vérmesebb hívők megzavarták az istentiszteletet, s gyakran életre szóló harag támadt emberek között a szokványos ülésrend felborítása miatt. Aki megszegte a szabott ülésrendet, azt többnyire pénzbírságra ítélték. A presbitérium jegyzőkönyvei elrendelték, hogy „*a templombéli székekben, amint eddig ültek, úgy hagyatnak ilyen conditiók alatt: Aki hová szokott maga jussára egyszer ülni, ide s tova ne szökdössék, hanem oda üljön mindenkor. Valaki egyszer egy helyre, másszor más helyre ül, elsőbben egy sustáig, másodsor kettőig büntetessék. Akinek egy ülése van valahol, másod-harmad magá-*

val oda ne üljön sub eadem poena. Ahol pedig ketten, hárman bírnak egy ülést, ha egy olyan abba béül, más pretendens akkor reá ne menjen. Akiknek elégséges székeik vagynak, a szabad székekbe nem ülhetnek, sub specificata poena, hanem maguk székeiket observálják. A szabad székek az olyanoké legyenek, akiknek székeik nincsenek, de nem úgy, hogy akárkinek akárhova szabad legyen a szabad székekbe ülni, hanem amely conversatiót külsőképpen magok közt tartanak, az Isten házában is azt observálják. Az elsőbb reputatiójú emberek elsőbb székekbe, az alábbvaló reputatiójú emberek hátrább való classisokba üljenek. A második classisba kivált sokan tódulnak az asszonyi renden, dél felől, egy ülésre is ketten-hárman ülvén, és olyan is ülvén oda, akinek jussa nincs ott. Az többé ne légyen, hanem a feljebb írt punctumok mindenütt observáltassanak a feljebb való poenák szerént”.¹⁰⁶ Úgy látszik, Isten előtt igen, de a hajlékában még nem voltak egyenlők az emberek. Ott még dominált a külső világban megszerzett „reputációjuk”.

A fentebb megemlített kis református deszkatemplom helyébe valamikor a 18. század második felében építettek újat a papolciak.

Egy templom építése egyébként egy falusi közösség emlékezetében generációkon keresztül megmarad. Az idősebb papolciak szüleiktől, nagyszüleiktől hallották, hogy az ő régi templomuk a *Csomakőrösön* ma is fennálló, az 1770-es években épült templomhoz volt hasonló. A jegyzőkönyvek elszórt utalásai szerint Papolcon az 1760-as években épült a templom. Feltevésünket az 1764-es jegyzőkönyvre alapozzuk, mely említi a templom tornácának a zsendelyezését. Az 1768-as jegyzőkönyvek jelentést tesznek arról, hogy a templom 8000 darab zsendellyel megzsendelyezett. Lehetséges, hogy ez a munkálat a templomépítés befejező mozzanata volt.

Később, 1771-ben a jegyzőkönyv ismét szóba hozza a templom tornácát, amelyet 600 darab új zsendellyel újráfödtek. Ugyanitt olvasható, hogy ez a templom üvegablakokkal volt ellátva, ami akkorjában nagyon költségesnek számíthatott.

A templom mellett még mindig a régi faharangláb állott, s körülötte a régi kövár húzódott. Az 1774. május 24-i jegyzőkönyvi bejegyzés szerint az egyháztanács egy új torony építését határozta el. E határozat után nem sokkal két brassói kőműves megépítette a torony fundamentumát.

Az 1775. március 14-én megejtett egyházi vizitáció méltányolta a papolciak szépen haladó toronyépítési munkálatait. 1794 máriusából olvasható az az utólagos bejegyzés,¹⁰⁷ mely szerint ekkor – mármint 1775-ben –, miután a készülő torony falazatát mintegy három öl magasra felrakták, a Római Katolikus Magisztrátus papolciak toronyépítése elleni panaszára Bécsből Mária Terézia királynő által betiltatott a torony további építése. A világi hatalom ismét Isten dolgába avatkozott. Nem először a történelemben, Papolc történetében sem. Mintegy tíz évig kellett várni. II. József felvilágosodot abszolutizmusának következetes érvényesüléséig, az uralkodó türelmi rendeletének az államigazgatásban és a hétköznapokban is teret hódító társadalmi elfogadottságáig, hogy folytathassák Papolcon a mesterek és a lakosok a torony építését. 1783-ban kezdhették újra a papolciak a munkálatokat. Ehhez kapcsolódik az a történet, hogy amikor a német római császár, II. József Háromszéken is megfordult erdélyi látogatása során, az akkori papolci megyebíró, Váradi Ferenc könyörgő levelet intézett hozzá, melyben kérte, hogy engedélyezze a toronyépítési munkálatok befejezését. Miután a császár engedélyezte azt, 1784-ben folytatták, és 1785 októberére el is készült a ma is fennálló impozáns torony. Az egyház saját költségén, a hívek áldozatos munkája által, valamint a jószívű adakozók segítségével épült ez a torony, a brasói Paur András és köröspataki Fejér András kőművesek irányításával. A két mester munkadíja 150 magyar forint volt.

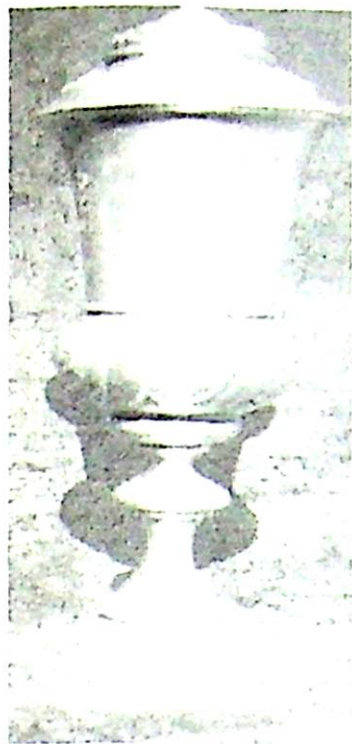
A torony működő toronyórát is kapott. Nem sokkal ezután, 1790 és 1794 között renoválták a templomot is. Erről az alábbiakat őrizte meg a gyülekezeti jegyzőkönyv: 1794 márciusában „...a templomot újrászarvaztatta és a zsendelyfedelelet lehányatván, cserép alá vé-

Kegyszerláda

tette az ecclesiá a templom tornácával egyben. Egész fundamentomából

új kőkerítést építtetett, melyre állandó fundusa nem volt, hanem minden máshova való kifolyamodás nélkül tulajdon magok industriája, és önként való adakozása által vitte véghez az egész építést, melyre költött az ecclesia forint 620, dénár 74".¹⁰⁸

Úrvacsorai
kehely

Ugyanakkor a templomban lévő Cathedra fölé egy korona készíttetéséről határoztak, melynek az anyagi fedezéséhez szükséges pénzösszeg gyűjtése megkezdődött. A torony építésére és a templom renoválására azonban már oly mértékig kiköltekezett a falu, hogy a nyomorúságos pénzhány miatt erre csak jóval később, 1810-ben került sor. Ekkor készült el az új korona.

Közben azért gyarapodott a templom. 1802-ben egy új, nyolcsípű orgonát szereztek bele a presbiterek, s a földrengés miatt közben megromgálódott szószék helyébe is egy újat készíttettek.

1805-ben papolci providus – jobbágy – Szabó István ifjú „a templombéli karba, s onnan a toronyba feljáró ajtót maga egyedül készíttette”.¹⁰⁹ Ugyanabban az évben „a feljáró fagrádics elromolván, az ecclesia kőből rakatott mást helyébe”.

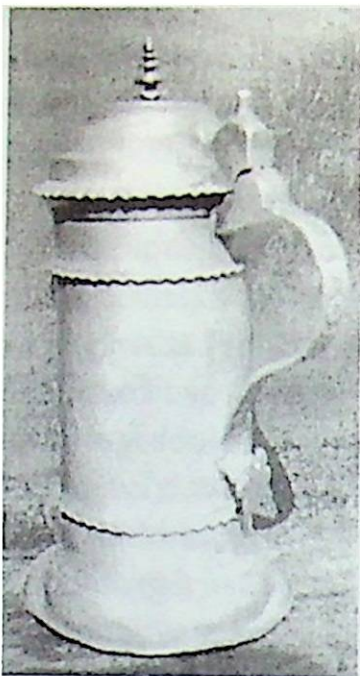
1806-ban, a templom megcserepezése óta gömb nélkül lévő templomtetőre Bajkó Ferenc és társai egy csillagos, vitorlás pléhgömböt helyeztek fel. Ugyanakkor Imre József a templom tornácát látta el egy csillagos pléhgömbbel.¹¹⁰

1810. január 23-án, a presbiterek gyűlésén a következőket rögzíttették az egyházigazgatás jegyzőkönyvébe a papolci templomról: „A falu derekában vagyon egy darab hely, holott áll és fekszik kőből rakatott, cseréppel fedett

Keresztelőtál kancsóval

templom, kővárral körülkerítve, mely templom napnyugot felől való végén ugyan kőből rakatva, cseréppel fedett torony. A templomban vagyon nyolc mutációs orgona. A toronyban két harangok. A nagyobbik mintegy három mázsás, melyen ez írás: Oh, rex gloriae Jesu Christe veni cum pace. Az papoltziak L. Neidel, Mikes Benedek, Kis Mihály 1615. A kisebbik harang mintegy két mázsás. Ezen az írás: Paulus Matczko Verbum Domini manet in aeternum 1611".¹¹¹

Úrvacsorai kanna

Úrvacsorai pohár tányérral

Keresztelő kancsó

Úrvacsorai kehely

Ugyanez a jegyzőkönyv sorolja fel az egyház leltárában akkor meglévő templomi kegyeszsereket (klenódiumokat) és kézimunkákat:

1. egy ezüst aranyos négy boglárú pohár
2. egy fedeles ón kanna, 5 fertályos, 1776-béli
3. egy nyolcszegű ón palack, 1776-béli
4. egy négyszegű szófós ón palack, 1686-béli
5. egy teljes szélű ón tányér, 1776-béli
6. egy kisdéd aranyos ón tángyér, 1776-béli
7. egy keresztelő ón kanna fedelell, 1776-béli
8. egy len abrosz, két helyen fehér varrással

Irattartó doboz

Úrvacsorai kehely tányérral

Úrvacsorai kehely

9. egy keszkenő szkófiummal, sárga és zöld selyemmel nyolc virágra varrva
10. egy karmazsin, selyemmel s arannyal kivarrott patyolat keszkenő
11. egy sárga súlytásos retze fátyol keszkenő
12. egy gyolcs patyolat abrosz, mely körül rojtos, beljebb sárga és veres

selyemmel virágokra kivarrrva, 1800-béli

13. *egy selyem keszkenő, szélin fejér súlytás, kétfelől két szín: egyik világosabb, másik setétebb*

14. *egy violaszín, virágos nyomtatású flanel; prédikáló széken tartatik*

15. *egy gyapjúból készült asztalterítő 1798-ból*

16. *egy festékes, a pap ülőszékén*

17. *más festékes, a pap ülőszéke könyöklőjén*

18. *egy persia török szőnyeg a prédikáló széken*

19. *egy kender abrosz, virágokra kivarrrva*

20. *egy hat fertályos hosszúságú láda, amelyben ezen fennebbi sok jók tartatnak jó zárral, és efelett egy perselyláda*

21. *egy félfertályosné ón pohár, aránnyal üttetve, 1776-béli”¹¹²*

Úgy tűnik a megszépült, orgonával gazdagodott templom, az órával is ékeskedő új torony nem vonzotta annyira a híveket, mint a régi deszka-templom és a haranglábról Isten hajlékába hivatató harangok. Valami rendkívüli történhetett a presbitériummal is, meg Papolccal is, mert a gyülekezet dolgait, ügyeit regisztráló presbiteri ülések jegyzőkönyvében majdnem két évtizedes hiátus támadt. 1810 januárja után 1838-ból származik a első bejegyzés. Nem sokkal később, 1839-ben újra az ülésrend körüli bonyodalmak foglalkoztatták a presbitereket. Majd szigorú presbiteri feddés került bejegyzésre: komoly pénzbüntetés terhe alatt kötelezték a lakosokat a templomba járásra és úrvacsorával való élésre. Kézdivásárhelyi Kovács Kristóf, majd valószínűleg a fia, kézdivásárhelyi Kovács József volt ekkor a lelkész, Dulló Zsigmond és Barabás Sámuel a tanító.

A templombeli ülésrend szigorú szabályozása továbbra is érvényben maradt. 1839-ben az ülőhelyek szűkössége miatt kellett rendelkezni: „*Tekintetbe vétetvén a templombéli ülőhelyeknek szűk volta, jónak látta Consistoriumunk határozni: a) Hogy ezután a tisztesség és illendőség, és az abból következő jó rend állásáért az asszonyok a leányoktól merőben külön székekben üljenek, mégpedig úgy, hogy az asszonyok az elsőbb személyeket és familiájokat illető székekbe üljenek, valamint eddig. A leányok pedig az hátulsó székekbe, éppen olyan szép renddel, amint úrvacsora osztáskor. Erre a végre jónak látja, hogy a katona leányok (határőrkatona apa lányai-B.E.) az alsó ajtón bójőve jobbra, a provincia részen*

levők pedig balra üljenek. Erre a végre kineveződik jobb felől három, és bal felől négy szék, hogy abban az asszonyok semmiképpen helyet ne foglaljanak a leányok könnyebb eltérhetésekért. Az asszonyok ülésében az illendő egymást megbecsülése és az idős kor megtekintése ajánlatik. A leányok ülésére nézve pedig helyes léssen az, hogy az idősebbek a hátulsóbb, az ifjabbak az elsőbb székekbe üljenek. Egyfelől azért, hogy netalán a gyermekek a nagyobbak által el lévén fedeztetve, valamely csintalanságra alkalmatosság adódjék, másfelől pedig azért, hogy a nagyobbaknak szeme előtt lévén, azon illetlen magok viseletére ügyelhessenek és megfedhessék, hogy abból az egész leányi seregbe gyalázat ne háromoljék. (...) Az édesanya és -anya mellett ne több, hanem csak 2-3 esztendősig való fiú-s leánygyermek üljön. Hogyha a hely szűk volta miatt a körülmény úgy hozza magával, ölben is elférjen, és másnak is hely engedődjék. b) Az tekintetes possessor uraknak, kik itten laknak, úgy a papi és iskola mesteri mai meglévő rendes ülésükön semmi változás nem tétetik. c) A megesett személyek többé helyet a leányok közt nem foglalhatván, üljenek az asszonyok közé, és ott, hogy botránkozást ne hozzanak, kontyra illendő főkötőt téve foglalhatnak csak helyet. d) A tornácokban való ülésekben elsőségük legyen az előregedett és a székekbe bajosan beülhető, úgy a szüléshez már közélgő anyáknak, fejérnépeknek. e) Ha valakivel idegen kívánczók a templomba jární, ha leány, a leánnyal, ha asszony avval ülhet egy székben, mint idegen. (...) f) Az ifjú legényekre vonatkozó karba ülés újból a régi határozás szerint megújítódik, hogy az nagy karban az eddigi ülést tartsák meg, és a házasok közé mint legény, ne ülhessen. A házasok szabadon ülhetnek a karban a hátulsó székekben, meg nem szorítva az ifjú legényeket, amely csak azért engedődik meg, hogy az apró ifjúság a helytelen magaviselettől elzáródjék. Valaki azért akár a székekben való ülés, akár a megesett személyekről, vagy a tornácot, vagy a kart illető ülésekről szóló ezen rendszabályokat engedetlenségével megsérténé ... először az megyebíró által megintessék, másodsor emlékeztessék kötelelességére erővel is, harmadsor mint engedetlen vakmerő büntettessék 3 magyar forintig... ”¹¹³

1841-ben a templom újjólag esedékes renoválásával, javításával foglalkoztak a presbiterek, de ehhez egyelőre hiányoztak az anyagi feltételek, s nem találták módját a szükséges pénzforrás előteremtésének.

1846-ra a templomtorony annyira megrongálódott, hogy annak költséges és nagyméretű renoválása vált szükségessé. E renoválási munkálatok során lebontották a torony felső részét, és újraépítve, cserép helyett bádoggal födték be, a falazatát pedig vaskötéssel látták el.

1850-ben a templomot körülvevő várfal renoválása vált elodázhatatlanul szükségessé. 1871-ben ismét szükségessé vált a templom várfalának renoválása. A presbiterek erről a következőképpen nyilatkoztak: „...*a templomkerítést erősítő megromladozott járda kijavítására... határozottott: a megyebíró a járdát a lehető jó móddal újíttassa ki, s az alsó és felső várajtók sarkainál lévő szegleteknél készíttessen cserefából akár forgót, akár más olyan korlátot, minn csak az ember, marha pedig semmi szín alatt ne járhasson keresztül. Egyszersmind javaslatba hozta iskola-tanító Barabás Sámuel azt, hogy a várkerítésben megszaporodott, s a kerítésre rontólag ható felhalmozódott föld hordattassék el oly mélységig, ameddig a templom-alpadlattal víz-irányban álland, ami bizonyára mind a vár, mind pedig a templom falaira nézve hasznos lenne...*”¹¹⁴ E sorok tanulsága szerint valószínű, hogy a papolciak is komolyan vették Mária Teréziának azon rendeletét, melyben megtiltotta a templom körüli temetkezést, s minden települést kötelezett a templomtól távolabbi, a lakott területtől elkülönülő sírkert kijelölésére. Ezzel függhet össze, hogy Barabás Sámuel javaslata ellen senki nem tiltakozott, ősei nyughelyének háborgatása miatt. Tehát ekkorra az emlékezete is feledésbe merült a templom körüli sírhelyeknek.

1863. április 27-én egy „Magtár” alapítását indítványozta az egyházi gyűlés, melynek jövedelmét a templom renoválására, esetleg egy új templom építésére fordítanák. 1864. január 17-én már meg is alapították a „Magtár”-at.

1875-ben nagyobb méretű renoválási munkálatot hajtottak végre a templomon, majd az azt körülvevő várkerítésen. Erről a döntés 1875. augusztus 25-én született meg, s a következőképpen hangzott: „*Elhatározták a templomfedélzetet, úgy a közepén lévő tornác, valamint az alsó karba feljáró lépcsőzet feletti fedeleknél mind a cserepezését, mind a szarvazatok és lécezés kijavítását... A középajtó tornáca belső falának kisedését, s helyette szivárvány rakást, úgy a tornác elejére teendő ajtónak béalkotását, valamint a torony alatti bejáratra teendő ajtó feljebb vágását s az ajtó*

behelyezettetését... Mind a két várajtó négyszög alakját lebontani, s azok helyett a fal vastagsága alá szivárvánnyal új ajtóküszöblábakat befalazni, s újra felrakni, s a várajtók bejárataihoz kellő lépcsőket is berakni.”¹¹⁵

Szószéktakaró

Úrasztali terítő

Úrasztali terítő (1913)

Úrasztali terítő

A lakosság vallásos buzgósága az 1800-as évek második és harmadik évtizedéhez viszonyítva alighanem jelentős mértékben megnövekedett a 19. század utolsó harmadára, a kálvinista buzgalomú Tisza Kálmán miniszterelnök kormányzásának idejére, mert 1881-ben úgy döntöttek a presbiterek, hogy a településnek „*az idő vasfoga által megviselt s különben is a hívek számához képest kicsinnyé vált templomát újraépíti.*”¹¹⁶

A döntés ugyan megszületett, de a kivitelezés nem volt könnyű. Az elhatározást követően majdnem egy évtizeddel később, 1890 januárjában ugyanis a presbiterek még mindig arról értekeztek, hogy a templom már csaknem használhatatlan állapotban van, összeomlással fenyeget. A megromlás miatt immár halaszthatatlan az újjáépítése.